

A Tisza-tér értelmezésének dilemmái regionális dimenziókban

Baranyi Béla – Sinóros-Szabó Botond

Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen
baranyib@rkk.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány különösen fontos terület elemzésével foglalkozik, hiszen a Tisza folyó az Alföld térszerveződésének az alapja, Kelet-Magyarország legfőbb térszerkezeti tengelye, egyszersmind kontinentális jelentőségű ökológiai folyosója. A Tisza öt országot összekapcsoló folyó, óriási vízgyűjtő területtel. Leghosszabb szakasza Magyarországon van. A folyó térszerkezetében közvetlenül két millió ember él, azok biztonságát és kedvező életminőségét kell megteremteni. Mindez nagy kihívás a regionális fejlesztés, a gazdasági, technológiai növekedés, az innovációs folyamatok felgyorsítása és a természeti-, környezeti harmónia megteremtése szempontjából.

Kulcsszavak: Tisza folyó, térszerkezet, vízgyűjtő terület, regionális fejlesztés, életminőség- és biztonság

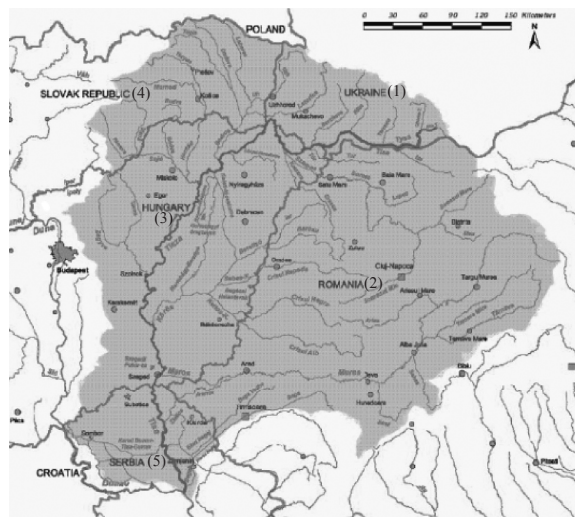
SUMMARY

This study deals with the evaluation of an especially important area, since the Tisza river is the basis of the spatial organisation of the Great Plain, the main spatial structural axis of Eastern Hungary and also its ecologic corridor of continental significance. The Tisza is a river which connects five countries to each other and it has an enormous catchment area. Its longest section can be found in Hungary. Two million people live directly in the spatial environment of the river. The safety and favourable quality of life of these people have to be provided. This is a great challenge from the aspect of regional development, economic, technological improvement, the acceleration of innovation processes, as well as the establishment of natural and environmental harmony.

Keywords: Tisza river, spatial structure, catchment area, regional development, quality and safety of life

A folyóvizek és tavak régtől fogva a tér és a területi fejlődés alakításának kitüntetett szereplői. Azon túl, hogy történelmi léptékben meghatározzák egy térség belső szerkezetét, s mind a mai napig olyan erőforrást nyújtanak, amely a regionális fejlődés nehezen túlbe-csülhető része. Ugyanakkor ez az erőforrás oly módon használható csak fel, hogy tekintettel kell lenni arra a sajátos ökológiai rendszerre, amelynek megóvása nélkül a vízre épülő gazdálkodás, de az érintett területek térszerkezete is összeomolhat. Magyarország ebben a tekintetben különösen kényes helyzetben van, hiszen a fenntarthatóság ökológiai, gazdasági és társadalmi vonatkozásai mellett kiemelt figyelmet követel meg az is, hogy vízhasználata nemzetközi kérdéseket is felvet, miután a hazai folyóvizek döntő hányada határon kívülről érkezik. Mindemellett a globális éghajlatváltozás önmagában is felértékeli ezt a sok problémát okozó, ugyanakkor kiemelt értéket képviselő természeti kincset. Ezt is szem előtt tartva, joggal érdemel megkülönböztetett figyelmet az ország második legnagyobb folyója, a Tisza, amely az Alföld nagyrégió egészét érintő regionális szerepén túl a tágabb térszerkezetét alkotó öt országra (Magyarország, Szlovákia, Ukrajna, Románia és Szerbia) kiterjedő vízgyűjtő területe (1. ábra). A stratégiai interregionális együttműködési lehetőségek révén pedig makroregionális jelentőséggel is bír, optimális esetben akár az Európai Unió által szorgalmazott Duna Régióhoz hasonló módon, egy azal szoros kapcsolatokat építő stratégiai célú Tisza Régió, intézményesült határközi szervezet célterülete is lehetne (Cocean, 2010).

1. ábra: A Tisza öt országra kiterjedő vízgyűjtő területe

Megjegyzés: A folyó teljes hossza 962 km, Vízgyűjtő területe: 157 km², Országok: Ukrajna (46 millió lakos)(1), Románia (21,5 millió lakos)(2), Magyarország (10 millió lakos)(3), Szlovákia (5 millió lakos)(4), Szerbia (7 millió lakos)(5), Forrás: Tisza stratégia... (2010)

Figure 1: The Tisza catchment area covering five countries
Note: The river's total length is 962 km, Catchment area: 157 km², Countries: Ukraine (46 million inhabitants)(1), Romania (21,5 million inhabitants)(2), Hungary (10 million inhabitants)(3), Slovakia (5 million inhabitants)(4), Serbia (7 million inhabitants)(5), Source: Tisza stratégia... (2010)

Több mint nyilvánvaló ma már a vizek és a területi fejlődés közötti szoros összefüggés, következésképpen az is, hogy több folyamatosan változó rendszer tanulmányozása hozhat csak valós eredményeket a gazdasági és a területi tervezés folyamatában. Miközben a műszaki- és a természettudományok – jórészt érthető módon – már nagy múltra tekintenek vissza a vízügyi kutatások terén, addig a társadalomtudományokra, köztük a regionális (területi) tudományra még számos kihívás vár a természeti és műszaki rendszerek alakulásával összefüggő társadalmi, gazdasági és területi kölcsönhatások mélyebb vizsgálatát tekintve. Ennek eredményei ugyancsak beépülhetnek a gazdaság-, a terület- és településfejlesztés elméletébe és gyakorlatába.

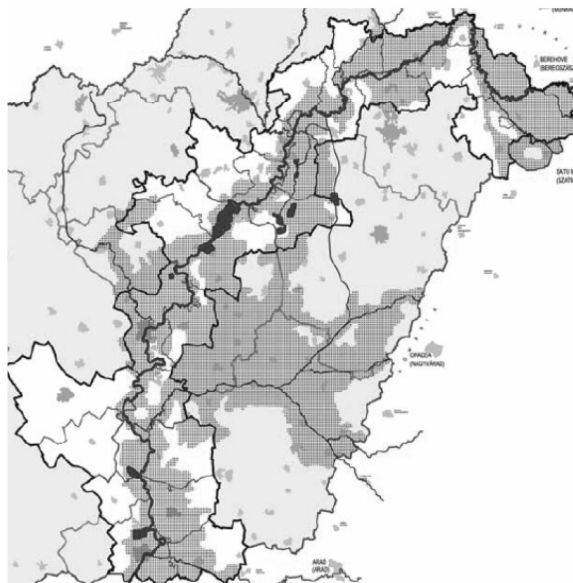
Az utóbbi tudományos célok teljesítése korántsem könnyű és egyszerű feladat, hiszen a Tisza egész Európa ma is páratlan természeti, ökológiai képződménye, nemcsak a folyóval közvetlenül érintkező régiók, megyék, kistérségek és települések életében játszik meghatározó szerepet, hanem a jóval tágabb térszerkezetében is. A Tisza folyó ugyanis az Alföld térszerződésének alapja, Kelet-Magyarország legfőbb térszerkezeti tengelye, egyszersmind kontinentális jelentőségű ökológiai folyosója. Ez egyben azt is jelenti, hogy mindenfajta olyan beavatkozás, amely a Tisza vízrendszerét befolyásolta, később az egész térségre kihatott. Nem múltak el hatás nélkül azok a nagy történelmi, politikai, gazdasági és társadalmi változások (pl. Trianon következményei; a nagyobb természetalkító és egyéb infrastrukturális beruházások; a kiskörei víztározó; autópályák és hidak építése; a rendszerváltó folyamat gazdasági-társadalmi következményei stb.) sem, amelyek az Alföld nagyrégiójának, ennek a sajátos és egyedülálló természeti (földrajzi, ökológiai) kultúrtájának, gazdasági és legalább ennyire történelmi képződményének a fejlődését kísérték, illetve alakították az ország területének közel 40%-án, több mint hárommillió ember életét befolyásolva (Tiszatér, 1994; Baranyi, 2002).

Eltekintve az öt országra kiterjedő óriási vízgyűjtő területtől, a szűkebb értelemben vett Tisza-vidék kultúrtáját, a folyó által közvetlenebbül érintett térség is csupán Magyarországon közel kétfélmillió ember biztonságát és életminőségének fejlesztését kell, hogy szolgálja a természeti, a gazdasági, a társadalmi, a humán környezetek és adottságok egymást kölcsönösen feltételező harmonikus rendszerében. Míg korábbi, a VÁTI által készített (2004, 2005, 2006) tervdokumentumok egész sora a Tisza teljes hazai történelmi árterét tekintve mintegy 1,75 millió embert, 2272,5 ezer hektár (negyed magyarországi) területet, négy régiót, kilenc megyét, több mint ötven kistérséget és 443 települést soroltak a Tisza-vidékhez, addig az Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK) által lehatárolt Tisza-térség három régiót, hét megyét és 31 statisztikai kistérséget érintett (OTK, 2005) (2. ábra).

A közelmúltban készült Tisza stratégia megalapozása 2010 című legújabb, szakmailag színvonalas dokumentum további szűkítéssel az OTK által lehatárolt térségen belül is már csak a Tiszával közvetlenül érintkező településsor 150 települését, 739 ezer hektárnyi területét és 715 ezer főnyi népességét tekintette kiemelt tervezési célterületnek (Tisza stratégia..., 2010). Az MTA Regionális Kutatások Központja (RKK) Alföldi Tudományos Intézete (ATI) által az 1990-es években

és az ezredfordulót követő első évtizedben az egész alföldi Tisza-völgyre irányuló nagyszabású kutatások, valamint az azokon alapuló fejlesztési koncepciók és programok, többek között A Tisza-vidék problémái és fejlesztési lehetőségei című dokumentum viszont az integrált és összehangolt vidékfejlesztési koncepciójának kidolgozását célzó kutatás-fejlesztési munkálatok során kialakult kompromisszum alapján, a Tisza mente komplex térszerkezeti egységeinek lehatárolása és leírása során a folyót rövidebb-hosszabb szakaszon érintő 25 ún. tervezési-statisztikai kistérséget tekintette elsődlegesen kitüntetett vizsgálati tereknek. Az így kialakított, a valós helyzetnek leginkább megfelelő Tisza-vidék 25 kistérségének területe összesen 17 887 négyzetkilométer, lakóinak száma több mint másfélmillió fő. Ez a lehatárolás a területi lefedettséget tekintve voltaképpen megfelelt a későbbi (2007 utáni) állapotok szerinti ún. komplex kistérségi társulásoknak sorolható, végső soron az OTK által képviselt kistérségi besorolásnak (Csatári, 2001).

2. ábra: Tisza-térség lehatárolása a Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése keretében készült területfejlesztési tervdokumentumokban

Megjegyzés: a fekete kontúr világosabb folttal az Országos Területfejlesztési Konceptió által lehatárolt Tisza-térséget jelzi (31 kistérség, hét megye, három régió), Forrás: OTK (2005)

Figure 2: Tisza region delineation in development plan documents within the framework of the further development of the Vásárhelyi Plan

Note: The black contour with brighter spots indicate the Tisza-region delineated by the National Regional Development Concept (31 small regions, seven counties, three regions), Source: NRDC (2005)

A Tisza-térség területi lehatárolásának kérdésénél is fontosabb azonban annak a korszerű, a Tisza-kutatásban mindenképpen újszerű elméleti és módszertani megközelítésnek az igénye, amely az immár több mint egy évtizede készült helyzetfeltáró és programalapozó dokumentum összeállítói markánsan képviseltek – és képviselnek ma is – az RKK tudományos műhelyeiben. Bátran kijelenthető, hogy ilyen jellegű és megközelíté-

sű folyó menti fejlesztési program korábban még nem – jórészt azóta sem – készült Magyarországon. Ez a felfogás ugyanis módszertanában már általános elvként igyekszik érvényesíteni a modern fenntartható fejlesztés elvét, a rendkívül eltérő területi folyamatok kiterjedését és kölcsönkapcsolatát szem előtt tartó komplex és integrált térszemléletet, nem utolsósorban pedig a Tisza folyó vidéke az Alföld egésze társadalmi, gazdasági, települési fejlődésének, fejlesztésének új harmóniaigényét. Ezt a korszerű felfogást ma is nehéz lenne túlhaladni. A különböző ágazati és területi szintek fejlesztési prioritásait összefoglalni, belső ellentmondásait, konfliktusait részben feloldásával egységesíteni, harmonizálni, majd azok fejlesztési prioritásait a tágabb térszemléletre, az egész Tisza-vidékre megfogalmazni képes komplex és integrált megközelítés ugyanis az egyik legfontosabb előfeltétele minden, a térségre vonatkozó fejlesztési program sikerének, amennyiben általános és közös elveket alkalmazva közelíti a Tisza-térhez (Csatári, 2001).

Álláspontunk szerint a Tisza folyó legtágabb térszemléletére, indokolt esetben az Alföld nagyrégió egészére is kitekintő komplex, integrált tudományos térszemlélet és módszer lehet az egyik fontos előfeltétele az Alföld nagyrégió egyetemes érvényű, szisztematikus, interdiszciplináris szemléletű, összehasonlító és rendszeres vizsgálatának, különös tekintettel a környezeti konfliktusokra, a gazdaság és az agrárium jellegzetességeire, a településhálózatra, a társadalmi, táji és kulturális tagoltságra, a modernizációra és különböző területi problémáira, a téma multidiszciplináris jellegére. Egyszerűbben fogalmazva ez a módszertani megközelítés lehet az előfeltétele a regionalitásra alapozott társadalmi harmónia – mint távlati stratégiai cél – megteremtésének, akár témaspecifikus, jelen esetben a környezetipar és az újraiparosítás összefüggéseit érintő kérdésekben is (Sinóros-Szabó, 2012).

IRODALOM

- Baranyi B. (2002): Új folyamatok az Alföld társadalmában. [In: Csatári B.–Timár J. (szerk.) Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld.] Magyarország az ezredfordulón IV. A területfejlesztési program tudományos megalapozása. MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. 29–58
- Cocșan, P. (ed.) (2010): Tisa Catchment Area Development – A Tisza vízgyűjtő területe, mint fejlesztési térség. Romanian Review of Regional Studies. Presa Universitară Clujeană. 6. 2: 96.
- Csatári B. (szerk.) (2001): A Tisza-vidék problémái és fejlesztési lehetőségei. MTA RKK ATI. Kecskemét.
- OTK (2005): Országos Területfejlesztési Konceptió – Országos Területfejlesztési Hivatal. Készült a VÁTI Kht. Stratégiai Tervezési Igazgatóság közreműködésével. <http://www.vati.hu/static/otk/hun/OTK2005hun.pdf>
- Sinóros-Szabó B. (szerk.) (2012): Tiszatér-környezet stratégiai fejlesztése. Keleti Háromhatár-Szeglet Kutató-Fejlesztő Központ. Mátészalka.
- Tiszatér (1994): [In: Koszorú L. et al. (szerk.) Tiszatér. Kistérségi területfejlesztési program. Térségleírás.] Teampannon Építész és Mérnöki Iroda. Budapest.
- Tisza stratégia... (2010): [In: Koszorú L. et al. (szerk.) Tisza stratégia megalapozása 2010.] Város–Teampannon Kft. Budapest.

